

Ortaöğretim Türk Dili ve Edebiyatı Dersi Öğretim Programları Ekseninde Köktürk Yazıtları

Köktürk Inscriptions in the Axis of Secondary Education Turkish Language and Literature Course Teaching Programs

Metin OKTAY * Öz

Köktürk Yazıtları VIII. yüzyılda II. Köktürk Kağanlığı Dönemi'nde oluşturulmuş mezar taşlarıdır. Türk diline, Türk folkloruna, Türk inanç sistemine, Türk mitolojisine, Türk askerlik sistemine, Türk devlet yönetimine dair önemli bilgilerin yer aldığı Köktürk Yazıtları Türk tarihinin, kültürünün ve edebiyatının bilinen en eski yazılı belgesi olma özelliği taşımaktadır. Türk adının geçtiği ilk metin olan Köktürk Yazıtları, aynı zamanda millî kimliğimizin oluşumunu sağlayan eşsiz hazine niteliğindedir. Her toplum, yeni nesillerinin belli bir plan ve sistem dairesinde yetişmeleri için çaba gösterirler. Millî Eğitim Bakanlığı da öğrencilerin tarihî ve millî bilinç açısından istenilen seviyede yetişmelerini sağlamak amacıyla değerler eğitimini programına almıştır. Bu bağlamda Türk milleti için tarihî ve millî değeri emsalsiz olan Köktürk Yazıtları, oldukça önemli bir işleve sahiptir. Bu çerçevede 1924 yılında hazırlanan Cumhuriyet Dönemi'nin ilk dil ve edebiyat öğretim programında Köktürk Yazıtları'na yer verilmiştir. Sonraki yıllarda hazırlanan bazı programlarda ise yazıtlara hiç yer verilmediği görülmektedir. Köktürk Yazıtları'nın ele alındığı birçok dil ve edebiyat programında; yazıtların kazanım, amaç, hedef ve yöntem bakımından nasıl işleneceği üzerinde durulmamıştır. Bu çalışmamızda; 1924, 1927, 1929, 1934, 1938, 1950, 1954, 1957, 1960, 1976, 1992, 2005, 2011, 2015, 2017 ve 2018 tarihli Türk dili ve edebiyatı öğretim programlarında Köktürk Yazıtları'na yer verilip verilmediği, yer verildiği programlarda nasıl ve ne şekilde ele alındığı karşılaştırmalı olarak incelenecektir.

* Doç. Dr. Necmettin Erbakan
Üniversitesi, Sosyal ve Beşeri
Bilimler Fakültesi
Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü
metinoktayy@gmail.com
ORCID: 0000-0003-4801-1457
Konya / TÜRKİYE

* Assoc. Prof. Necmettin Erbakan
University, Faculty of Social Sciences
and Humanities Department of
Turkish Language and Literature
metinoktayy@gmail.com
ORCID: 0000-0003-4801-1457
Konya / TÜRKİYE

Anahtar Kelimeler:

Köktürk Yazıtları, Köktürk Alfabesi, Göktürk Kitabeleri, Orhun Yazıtları, Türk Dili ve Edebiyatı Öğretim Programları.

Abstract

The Köktürk Inscriptions are tombstones created during the II Köktürk Khaganate in the VIII century. Köktürk Inscriptions, which contain important information about the Turkish language, Turkish folklore, Turkish belief system, Turkish mythology, Turkish military system and Turkish state administration, are the oldest known written document of Turkish history, culture and literature. Köktürk Inscriptions, the first text in which the name Turk is mentioned, are also a unique treasure that provides the formation of our national identity. Every society strives to raise its new generations within a certain plan and system. The Ministry of National Education has also included values education in its program

Başvuru/Submitted: 17/01/2022

Kabul/Accepted: 09/10/2023

in order to ensure that students grow up at the desired level in terms of historical and national consciousness. In this context, Köktürk Inscriptions, which have a unique historical and national value for the Turkish nation, have a very important function. In this context, Köktürk Inscriptions were included in the first language and literature curriculum of the Republican Era, prepared in 1924. It can be seen that in some programs prepared in the following years, inscriptions were not included at all. In many language and literature programs where Köktürk Inscriptions are discussed; How the inscriptions will be processed in terms of achievement, purpose, target and method is not emphasized. In this study; Whether Köktürk Inscriptions were included in the Turkish language and literature teaching programs of 1924, 1927, 1929, 1934, 1938, 1950, 1954, 1957, 1960, 1976, 1992, 2005, 2011, 2015, 2017 and 2018, and in the programs in which they were included. how and how it is handled will be examined comparatively.

Keywords:

Köktürk Inscriptions, Köktürk Alphabet, Göktürk Inscriptions, Orkhon Inscriptions, Turkish Language and Literature Teaching Programs.

Makale Bilgileri

- Atıf:** Oktay, M. (2023). Ortaöğretim Türk Dili ve Edebiyatı Dersi Öğretim Programları Ekseninde Köktürk Yazıtları. *Selçuk Türkiyat*, (60): 293-306.
- Etik Kurul Kararı:** Etik Kurul Kararından muaftır.
- Katılımcı Rızası:** Katılımı yok.
- Mali Destek:** Çalışma için herhangi bir kurum ve projeden mali destek alınmamıştır.
- Çıkar Çatışması:** Çalışmada kişiler ve kurumlar arası çıkar çatışması bulunmamaktadır.
- Telif Hakları:** Çalışmada kullanılan görsellerle ilgili telif hakkı sahiplerinden gerekli izinler alınmıştır.
- Değerlendirme:** İki dış hakem / Çift taraflı körleme.
- Benzerlik Taraması:** Yapıldı – iThenticate.
- Etik Beyan:** sutad@selcuk.edu.tr, selcukturkiyat@gmail.com
- Lisans:** Bu eser Creative Commons Atıf-GayriTicari 4.0 Uluslararası (CC BY-NC 4.0) lisansı ile lisanlanmıştır.

Article Information

- Ethics Committee Approval:** It is exempt from the Ethics Committee Approval.
- Informed Consent:** No participants.
- Financial Support:** The study received no financial support from any institution or project.
- Conflict of Interest:** No conflict of interest.
- Copyrights:** The required permissions have been obtained from the copyright holders for the images and photos used in the study.
- Assessment:** Two external referees / Double blind.
- Similarity Screening:** Checked – iThenticate.
- Ethical Statement:** selcukturkiyat@gmail.com, fatihnumankb@selcuk.edu.tr
- License:** Content of this Journal is licensed under Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International (CC BY-NC 4.0)

Giriş

Köktürk Yazıtları'nın varlığı ile ilgili ilk bilgi, 13. yüzyıl Moğol tarihçisi Alaaddin Ata Melik Cüveynî'nin "Tarih-i Cihan-güşa" adlı eserinde geçmektedir. Danimarkalı dil bilimci Vilhelm Thomsen'in 15 Aralık 1893'te Kopenhag Bilimler Akademisi'nin bir toplantısında Orhun ve Yenisey kitabelerinde kullanılan "runik" yazıyı çözümlediğini bildirmesiyle yazıtların içeriği de uzun sayılabilecek bir aradan sonra açıklığa kavuşmuş olur. Köktürk Yazıtları ile ilgili Türkiye'de yapılan ilk çalışma ise Necip Asım tarafından 1924'te yayımlanan "Orhon Abideleri" isimli kitaptır (Tekin, 2006, s. 2).

Kültigin Yazıtı, Kültigin'in ölümünden sonra kardeşi Bilge Kağan tarafından 732'de yaptırılmıştır. Bilge Kağan'ın ağzından Kültigin'in kahramanlığı, mücadelesi, milleti için yaptığı fedakârlıklar Bengü Taş'a aktarılmıştır. "Kültigin Abidesi, kağan olmasında ve devletin kuvvetlenmesinde birinci derecede rol oynamış bulunan kahraman kardeşine Bilge Kağan'ın duyduğu minnet duygularının ve kendisini sanatkârane bir vecd ve coşkunluğun içine atan müthiş teessürün ebedî ifadesidir" (Ergin, 2016, s. 17).

Bilge Kağan Yazıtı, 735 yılında Bilge Kağan'ın oğlu tarafından inşa ettirilmiştir. Kültigin Yazıtı'yla benzer özellikler taşımaktadır. Bilge Kağan Yazıtı'nda da olaylar Bilge Kağan'ın ağzından aktarılmaktadır. Yazıtta, Bilge Kağan'ın Türk milletine verdiği öğütler önemli yer tutar.

Tonyukuk Yazıtı, Köktürk Devleti'nin bilge devlet adamı Tonyukuk tarafından kendi adına diktirilmiştir. Yazıtların dikiliş tarihi belli değildir. 720-725 tarihleri arasında olduğu tahmin edilmektedir. Yazıtta Tonyukuk, ilk önce kendisinden bahseder ve devamında devlet yönetimindeki rolünden, yaptığı hizmetlerden övgüyle söz eder. Çin esaretinden Köktürklerin kurtuluş serüvenini, savaşlardaki başarılarını dile getirir.

Türklerin sosyal, siyasal ve kültürel hayatlarına dair önemli ipuçları veren Köktürk Yazıtları, Türkçenin bilinen ilk yazılı belgeleridir. Bu yazıtlar gerek maddi gerekse manevi açıdan Türk dilinin, Türk kültürünün ve Türk tarihinin en değerli eserleridir.

Devlet; elinde bulundurduğu tüm imkânlarla topluma, kendi ideolojik ilkelerini öğreten, toplumu bu ilkelere göre şekillendirmeyi düşünen bir sistemler bütünüdür. Devlet, eğitim vasıtasıyla toplumun düşünce ve değer yargılarının bir 'eritme potası' içinde kaynaştırılıp bütünleştirilmesini gerçekleştirmeye gayret eder. Bu sebeple eğitimin tüm basamaklarında devlet, kendi ideolojik temelini oturtmaya çalışır. Devlet; eğitim kurumları aracılığıyla tüm toplumu kendi ideolojik ilkeleri çerçevesinde kodlamak, eğitmek ve kendi ideolojik yapısından kaynaklanan sembolleri, simgeleri topluma yayma eğilimindedir. Toplumsal ve siyasal bir denetim aracı olarak eğitim, çok yoğun ve etkili bir alana hâkimdir. Modern devletin öngördüğü egemenlik, devlet inşası ve merkezileşme ilkeleri, eğitimi bu ilkelerin gerçekleştirileceği alan olarak görmektedir. Dolayısıyla eğitim, siyasal ve toplumsal kabullenme, statü, kişilik geliştirme ve birey olma yolu olarak siyasal iktidarın toplumsal alana yüklediği yükümlülüklerden biridir (Çetin, 2001, s. 206, 207).

Cumhuriyet'in ilanından sonra yeni rejim, Millî Eğitim Bakanlığı vasıtasıyla genç kuşakları kendi ideolojileri çerçevesinde yetiştirmeyi gaye edinir. Bu doğrultuda ilk iş olarak 3 Mart 1924 tarihinde Tevhid-i Tedrisat Kanunu kabul edilir. Cumhuriyet'in yeni bir ulusal kimlik ve egemen kültür oluşturma seferberliğinde ulusal ve genel eğitim önemli bir role sahipti. Tevhid-i Tedrisat ile aynı fikir, aynı duygu ve aynı düşüncede insan yetiştirilmesi hedeflenmiştir. Böylece Türkiye'de ölkü ve kültür birliğinin sağlanması cihetinde önemli adımlar atılmış, uluslaşma cereyanı ivme kazanmıştır (Şimşek, 2012, s. 2819).

Tevhid-i Tedrisat Kanunu'nun yürürlüğe girmesiyle birlikte ilkokul, ortaokul ve lise müfredatlarında yer alan dersler için yeni öğretim programları hazırlanmaya başlanılır. Öğretim programları, bir dersin belli bir plan çerçevesinde belirlenen amaçlara ulaşmasını ilke edinen metinlerdir. Öğretim programları; eğitim programları doğrultusunda dersin öğretimiyle ilgili, bireye kazandırılması hedeflenen okul içi ve okul dışı tüm eğitim etkinliklerini kapsayan geniş bir sistemdir. Bu sistem; amaç, hedef, kazanım, içerik, zaman, yöntem, teknik, araç-gereç, ölçme ve değerlendirme gibi unsurları kapsamaktadır. Hangi konunun niçin, ne zaman, nerede, nasıl, ne ile ve ne kadar öğretileceği öğretim programlarında somutlaştırılır. Öğretim programları, yazılı ve resmî metinlerdir. Toplumun beklentileri yönünde şekillenir. Günün şartlarına ve ihtiyaçlarına göre de güncellenir veya değiştirilir. Millî eğitimin genel ve temel amaçlarının gerçekleştirilmesine yönelik faaliyetlerin tümü olarak da adlandırılan programlar, bir bakıma derslerin yol haritalarıdır.

Ana hatlarıyla genel bir öğretim programı:

Öğrencilerin bilgi, beceri ve tutumlarını geliştirici bir işleve sahip olmalıdır.

Eğitim öğretim sürecinde uygulanabilir olmalıdır.

Yeni gelişmelere ve uygulamalara karşı esnek olmalıdır.

Toplumsal değerlerle uyumlu olmalıdır.

Bilimsel bilgi ve verilerle örtüşmelidir.

Programın kendi etkinliği ile öğrenciler üzerindeki etkinliği değerlendirilebilir olmalıdır.

Bu çalışmada gerek eğitimin millîleşmesi gerekse genç kuşakların millî kültür ve millî kimlik edinme süreçlerinde önemli bir işleve sahip olduğunu düşündüğümüz Köktürk Yazıtları'na Cumhuriyet sonrası hazırlanan 1924, 1927, 1929, 1934, 1938, 1950, 1954, 1957, 1960, 1976, 1992, 2005, 2011, 2015, 2017 ve 2018 dil ve edebiyat öğretim programlarında "yer verilip verilmediği", "yer verilmişse kazanım, amaç, hedef ve yöntem açısından yeterli olup olmadığı?" ele alınmış ve çeşitli çıkarımlarda bulunulmuştur. Çalışma, betimsel desende doküman analizine dayanan nitel bir çalışmadır.

1924 Yılı Türk Dili ve Edebiyatı Öğretim Programında Köktürk Yazıtları

Orta öğretim kurumları için ilk genel program, 21 Nisan -1 Mayıs 1924 tarihleri arasında gerçekleştirilen "İkinci Heyet-i İlmiye Çalışmaları" toplantısından sonra hazırlanmıştır. Hazırlanan bu programın esasları "Lise Müfredat Programlarının Esbab-ı Mucibe Lâyihası" adıyla yayınlanır. Dil ve edebiyat öğretimi ile ilgili hususlar,

programın son kısmında “Türkçe” başlığıyla verilir. Dersin amaçları ise “Türkçe Programının Esbab-ı Mucibesi” alt başlığıyla sunulur. Lise öğretim programlarının içerikleri de “Lise Birinci Devre Müfredat Programı” ve “Liselerin İkinci Devre Müfredat Programı” olmak üzere iki ayrı kitapçık olarak basılmıştır. “Lise Birinci Devre Müfredat Programı” kitapçığında dil ve edebiyat öğretimi dersinin adı “Türkçe-Edebiyat”, “Liselerin İkinci Devre Müfredat Programı” kitapçığında ise dil ve edebiyat öğretimi dersinin adı “Türkçe ve Edebiyat” şeklindedir (Çelik, 2018, s. 251, 252).

1924’te yayımlanan Cumhuriyet Dönemi’nin ilk dil ve edebiyat öğretimi programı Köktürk Yazıtları ekseninde incelediğinde Liselerin İkinci Devre Müfredat Programı’nda yazıtlara yer verildiği görülmektedir: Programda, beşinci sınıfların “Türk Edebiyatı Tarihi” ana başlığı altında “İslamiyet’ten Evvel Türk Edebiyatı” alt başlığında “Yenisey ve Orhun Kitabeleri” şu şekilde ele alınmıştır:

“Kable’l-İslam Türk tarihi ve medeniyetine umumi bir nazar-lisan ve yazı: eski Türk lehçeleri, Yeniseyi, Orhun Kitabeleri, Orhun yazısı, Uygur yazısı, Türkçede kullanılan sa’ir muhtelif elifbalar- millî Türk destanı: Oğuz, Tukyü ve Uygur destanları- ilk şiirler ve ilk şairler: Ayinlerde şiir, millî musiki, ilk mevzular, vezin ve kafiye, eski Türk edebiyatına umumi bir nazar (Maarif Vekâleti, 1924b, s. 5)”.

Programda Köktürk Yazıtları’yla ilgili herhangi bir amaç, kazanım, içerik, yöntem hakkında ayrıntılı bir işleniş biçimi ortaya konulmamıştır. Bununla birlikte Cumhuriyet Dönemi’nin ilk dil ve edebiyat programında millî bir yapı içeren yazıtlara yer verilmesi dikkate değerdir. 1924 yılı itibarıyla ülkemizde toplumun büyük bir kesimi tarafından bilinmeyen Köktürk Yazıtları’na programda yer verilmiş olması Cumhuriyet rejiminin amaç ve hedeflerini yansıtmaya bakımdan oldukça anlamlıdır.

1927 Yılı Türk Dili ve Edebiyatı Öğretim Programında Köktürk Yazıtları

1924 yılı programının uygulanması aşamasında ortaya çıkan eksiklik ve aksaklıkların giderilmesi amacıyla “Orta Mektep ve Lise Edebiyat Programlarına Zeyl” adı altında 1927 yılında yeni bir program hazırlanır. Sunuş kısmında programın değiştirilmesinin gerekçelerine değinilir. Gerek müfettiş raporlarından gerekse öğretmenlerin sözlü ve yazılı ifadelerinden edinilen bilgiler ışığında üç yıl yürürlükte kalan 1924 programının bazı maddelerinin uygulanmasında zorluklar yaşandığı tespit edilir (Dursunoğlu, 2006, s. 4).

1927 yılına yayımlanan Türk dili ve edebiyatı öğretim programında, Köktürk Yazıtları ile ilgili doğrudan bir ifadeye rastlanılmamaktadır. Programın lise ikinci devre ikinci kısmının Türk edebiyatı tarihi bölümünde, edebiyatımızın başlangıcından 10. asra kadar olan devresinin muhtelif Türk memleketlerindeki kolları ve tezahürleri dikkate alınarak işlenmesine yönelik ifadeler yer verilir (Maarif Vekâleti, 1927, s. 8). Bu ifadelerin dolaylı olarak Köktürk Yazıtları’nı da kapsadığı çıkarımı yapılabilir.

1929 Yılı Türk Dili ve Edebiyatı Öğretim Programında Köktürk Yazıtları

1 Kasım 1928’deki Harf İnkılabıyla birlikte Türk dili ve edebiyatı dersi için yeni programların hazırlanması ihtiyacı doğar. Bu ihtiyaç doğrultusunda, 1929 yılında yeni

bir program hazırlanır. 1924 ve 1927 programlarından farklı olarak Türkçe öğretiminin amaçları, ayrıntılı bir biçimde ilk defa bu programda belirtilir.

Edebiyat eğitiminin esas hedefinin millî ve manevi hayatın çeşitli cephelerini yansıtan eserlerle öğrencinin fikrî ve hissi ilgini çekmek ifadeleriyle belirtilir. “Orta Mekteplerin Türkçe Derslerinin Başlıca Gayeleri” başlığı altında ise öğrenciye asil ülküler, millî duygular aşlamak, karakterinin oluşumuna yardımcı olmak, onu sosyal, millî hayatta daha faydalı ve daha faal bir fert olarak yetiştirmek” (Maarif Vekâleti, 1929, s. 11)” şeklinde hedefler sıralanır.

Köktürk Yazıtları ekseninde 1929 programı incelendiğinde yazıtlara, 1927 programında olduğu gibi doğrudan yer verilmediği görülmektedir. Türk Edebiyat Tarihi başlığı altında başlangıcından Tanzimat’a kadar edebiyatımızın çeşitli cepheleri dikkate alınarak toplu ve kısa bilgi verilmesi program metninde yer alır. Bu belirsiz ifadelerden hareketle yazıtların işlenişi ders kitabı yazarına/yazarlarına bırakıldığını söylenebilir.

1934 Yılı Türk Dili ve Edebiyatı Öğretim Programında Köktürk Yazıtları

1929’da ortaöğretimin birinci ve ikinci devrelerinde “Türkçe” olan dersin ismi ortaokulda “Türkçe”, lisede ise “Edebiyat” adı olarak düzenlenmiştir. Bununla birlikte 1934 yılında yürürlüğe giren dil ve edebiyat öğretim programı 1929 programıyla benzer yapıdadır. 1934 programında da Köktürk Yazıtları doğrudan yer almamıştır.

Lise 2. sınıflarda Türk Edebiyatı Tarihi kısmında, başlangıcından Tanzimat’a kadar edebiyatımızın muhtelif cepheleri dikkate alınarak toplu ve kısa bilgi verilmesi önerilmiştir (Maarif Vekâleti, 1934, s. 8). Bu öneriyle konunun işlenişi yine ders kitabı yazarının/yazarlarının sorumluluğuna bırakılmıştır.

1938 Yılı Türk Dili ve Edebiyatı Öğretim Programında Köktürk Yazıtları

1938 yılı Türk dili ve edebiyatı öğretim programı, 1934 yılının tekrarı niteliğindedir. Programda ciddi bir düzenleme ve değişiklik yapılmamıştır. Köktürk Yazıtları’yla ilgili bir bölüm veya vurgu bu programda da bulunmamaktadır. Dolaylı olarak değerlendirilebilecek ifadeler, 1934 programındaki gibi yinelenmiştir.

1950 Yılı Türk Dili ve Edebiyatı Öğretim Programında Köktürk Yazıtları

1949-1950 eğitim-öğretim yılıyla birlikte liseler 4 yıla çıkarılır. Bu durum, öğretim programlarında değişiklik ve düzenlemeleri de beraberinde getirir. 1950’de yayımlanan programın lise ikinci sınıflarda “okuma becerisi” başlığı altında Köktürk Yazıtları’na değinildiği görmekteyiz.

10. sınıfta, kaynağından Tanzimat Dönemi’ne kadar devam eden süreçte Türk edebiyatının gelişmesi hakkında toplu bir fikir veren metinler üzerinde durulacağını ifade eden program, bu dönemi iki bölümde vermeyi amaçlar. İlk kısımda da destanlar üzerinde durulacağını belirten 1950 programının 2. kısımda ise Köktürk Yazıtları şu şekilde yer alır:

“Yazılı ilk Türkçe metinler, Orhun anıtları. (Bu anıtların uygun yerlerinden seçilecek beş on satırlık asıl metinle beraber, bir iki sahifede bugünkü dile çevrilmiş metin örneği alınacak ve bu vesile ile fazla tafsilata girilmeden Türkçemizin on iki yüzyıl önceki hâline öğrencilerin dikkati çekilecek, anıtların

dil, sanat ve tarih bakımından değeri üzerinden bilgi verilecektir)" (MEB, 1950, s. 1).

Görüldüğü üzere 1950 yılı öğretim programında "fazla tafsilata girişilmeden" ve "öğrenci seviyesini aşmayacak bir ölçüde" ifadeleriyle Köktürk Yazıtları'nın yüzeysel bir biçimde öğrencilere aktarılması hedeflenmektedir. "Fazla tafsilata girişilmeden" ve "öğrenci seviyesini aşmayacak bir ölçüde" ifadeleri kapalı bir anlatım içermektedir. Bu durumun programın netliğini zedelediği görülmektedir. Görüldüğü üzere 1950 yılı öğretim programında "fazla tafsilata girişilmeden" ve "öğrenci seviyesini aşmayacak bir ölçüde" ifadeleriyle Köktürk Yazıtları'nın yüzeysel bir biçimde öğrencilere aktarılması hedeflenmektedir. "Fazla tafsilata girişilmeden" ve "öğrenci seviyesini aşmayacak bir ölçüde" ifadeleri kapalı bir anlatım içermektedir. Bu durumun programın netliğini zedelediği görülmektedir

1954 Yılı Türk Dili ve Edebiyatı Öğretim Programında Köktürk Yazıtları

1954-1955 eğitim öğretim yılından itibaren liselerde uygulanan dört yıllık eğitim süresi, tekrar üç yıla indirilince ders programlarında da değişikliğe gidilmiştir. 13 Eylül 1954 yılında yayımlanan Tebliğler Dergisi'nde bu durum "1954-1955 ders yılından itibaren liselerde üç yıllık program tatbik edilecek ve dört yıllık programdan üç yıllık programa intikal şu suretle olacaktır." (MEB, 1954, s. 109) cümlesiyle belirtilmiştir.

Köktürk Yazıtları'na bu yeni Türk dili ve edebiyatı programında "İslâmlıktan önceki Türk edebiyatı: Oğuzname'den ve Orhun yazıtlarından seçilmiş parçalar." şeklinde yer verilir (MEB, 1954, s. 109). 1954 programında da yazıtların işleniş biçimine yönelik herhangi bir yöntem ve teknik bulunmamaktadır.

1957 Yılı Türk Dili ve Edebiyatı Öğretim Programında Köktürk Yazıtları

1957'de yürürlüğe giren dil ve edebiyat öğretim programı önceki programların geliştirilmiş şeklidir. Bu programın amaçları arasında yer alan "önemli şahsiyetleri değişik yönleriyle öğrenciyle karşılaştırmak" (MEB, 1957, s. 147) ifadesi bağlamında Köktürk Yazıtları programda değerlendirilmiştir. İslamiyet'ten evvelki Türk edebiyatı kısmında, Orhun Yazıtları'ndan seçilmiş parçalar şeklinde programın lise 2. sınıfın edebiyat ve fen kollarında yazıtlar ele alınmıştır (MEB, 1957, s. 149). Bununla birlikte dersin işleniş yöntemiyle ilgili herhangi bir ayrıntıya girilmemiştir.

1960 Yılı Türk Dili ve Edebiyatı Öğretim Programında Köktürk Yazıtları

1960'ta yayımlanan lise edebiyat programında Köktürk Yazıtları, 1957 edebiyat programındaki gibi Lise 2. sınıfların programında "İslâmlıktan önceki Türk Edebiyatı. Orhun yazıtlarından, Kaşgarlı Mahmut'tan ve Oğuzname'den seçilmiş parçalar" (MEB, 1960, s. 11) ifadesiyle yer almış, herhangi bir değişikliğe gidilmemiştir.

1976 Yılı Türk Dili ve Edebiyatı Öğretim Programında Köktürk Yazıtları

1976'da yayınlanan programla birlikte "Türk dili ve edebiyatı" dersi "Türk dili" ve "Türk edebiyatı" şeklinde ikiye ayrılır.

"Edebî eserlere yansıyan Türk düşünce sisteminin ana çizgilerini, Türk toplumuna ait değer hükümlerini anayasamızda ifadesini bulan Türk milliyetçiliği idealini öğrencilere benimsetmek; bu eserler aracılığıyla, Türk ruhunu ve Türk düşünce sisteminin devirden devire, nesilden nesile, değişen

ve değişmeyen motiflerini tespit yoluyla bizi biz yapan başlıca unsurları göstermek; Türkçenin asırlarca, her türlü yabancı tesirlere rağmen varlığını korumuş olmasındaki kudretini, akıcılığını ve güzelliğini göstermek suretiyle öğrencilere Türkçeyi sevdirmek” (MEB, 1976, s. 341) gibi amaçlar içeren 1976 programı millî duygulara yoğun bir biçimde yer vermesi bakımından diğer programlardan ayrılır.

1976 programını Köktürk Yazıtları ekseninde incelediğimizde, Türk edebiyatı dersinin lise 1 ve lise 2. sınıflarında yazıtlara yer verildiğini görmekteyiz. Lise 1. sınıfının program metnine “Bu sınıf edebî metinlerin incelenmesine bir başlangıç teşkil ettiği için önce ana hatlarıyla; edebiyat, edebiyat neveleri, Türk edebiyatının devirleri, sahaları ve başlıca özellikleri hakkında bilgi verilmelidir” (MEB, 1976. 343) cümlesiyle giriş yapılır. Ardından program beş ana başlığa bölünür. 5. Bölümü, Deneme ve Fikir Yazıları” başlığı oluşturur. Bu bölüm, alt başlığında “İslamiyet’ten Önceki Devir” maddesi içinde Tonyukuk Yazıtı’na sadece isim olarak yer verilir. Bu yazıtın nasıl işleneceğine dair ise bir ayrıntı bulunmaz.

Lise 2. sınıf programında Köktürk Yazıtları, “Hikâye Tarzında Yazılmış Eserler” kategorisinde değerlendirilmiştir. Önceki programlara nazaran Köktürk Yazıtları, 1976 yılındaki programda daha kapsamlı olarak ele alınmıştır. Bununla birlikte bu program da diğer programlar gibi yöntem sağlama ve sunma açılarından yeni bir yaklaşım getirmemiştir.

1992 Yılı Türk Dili ve Edebiyatı Öğretim Programında Köktürk Yazıtları

1991-1992 yılından itibaren ortaöğretim kurumlarında ders geçme ve kredi sisteminin uygulanmaya başlanmasıyla birlikte program bütünüyle değişmiştir. Türk dili ve edebiyatı dersi “Edebiyat”, “Türk dili” ve “Kompozisyon” olarak üç ayrı bölüme ayrılır.

Köktürk Yazıtları dairesinde 1992 programını değerlendirdiğimizde, lise 2. sınıfın “Edebiyat” dersi kapsamında yazıtlara yer verildiği görmekteyiz. Programın 2. bölümünde “Türk Edebiyatında Devirler” ana başlığı “İslamiyet Öncesi Türk Edebiyatı” alt başlığının “Yazılı Eserler” kısmında “Göktürk Kitabeleri (Metinleri) olarak programda ele alınmıştır (MEB, 1992, s. 820).

1992 programında da Köktürk Yazıtları’nın nasıl ve ne şekilde işleneceği yönünde kapsamlı bilgi bulunmamaktadır.

2005 Yılı Türk Dili ve Edebiyatı Öğretim Programında Köktürk Yazıtları

Ortaöğretimin dört yıla çıkarılması üzerine 2005 yılında, günün şartlarına ve ihtiyaçlarına uygun yeni dil ve edebiyat programı hazırlanır. Türk dili ve edebiyatı dersi, “Türk Edebiyatı” ve “Dil ve Anlatım” şeklinde iki ayrı ders olarak düzenlenir. Yapılandırmacı yaklaşımla oluşturulan program, ünite esasına dayanır. Ünite esas, 2005 programını önceki programlardan farklı kılar. Kazanımlar, yeni programın temelini şekillendirir.

2005 programını Köktürk Yazıtları çerçevesinde incelediğimizde, Cumhuriyet Dönemi’nin en kapsamlı programıyla karşılaşırız. Programda yazıtlar; kazanımlarla, becerilerle, etkinliklerle ve açıklamalarla ayrıntılı bir biçimde işlenmiştir. Köktürk

Yazıtları'na ilişkin kazanımlar, onuncu sınıfın 1. ünitesi olan "Tarih İçinde Türk Edebiyatı" ile onuncu sınıfın 2. ünitesi olan "Destan Dönemi Türk Edebiyatı" konu başlıkları altında verilir. 1. Ünitenin ilk konusu olan "Edebiyat-Tarih İlişkisi" kısmında, "edebiyat tarihinin uygarlık tarihi içindeki yerini açıklar" kazanımı bağlamında öğrencilere hazırlamaları için sınıf içi ve sınıf dışı etkinlik örneği verilir. Bu örnekte öğrencilerden; Türk edebiyatı tarihinin uygarlık tarihine katkısını araştırmaları, tarih kitaplarından Köktürk ve Kutluk Devleti ile ilgili bölümleri, edebiyat kitaplarından Köktürk Yazıtları ile ilgili metinleri okumaları, her iki kitapta yer alan Köktürk Devleti ile ilgili bilgileri ve bu bilgilerin veriliş biçimini karşılaştırmaları, edebiyatın tarihle etkileşimini değerlendirmeleri ve ortaya çıkan sonuçları yazılı olarak arkadaşlarıyla paylaşmaları istenir (MEB, 2015, s. 75).

Programın onuncu sınıfın 2. ünitesinin üçüncü bölümü, ağırlıklı bir biçimde Köktürk Yazıtları'na ayrılmıştır. Köktürk Yazıtları'nın yazıldığı dönemle ilişkilendirilmesi, yazılı edebiyatın en önemli kaynaklarının Köktürk Yazıtları olduğunu kavranması, Köktürk Yazıtları'nın yazılı Türk edebiyatındaki önemini açıklaması, Köktürk Yazıtları'nın Türk medeniyeti tarihi içindeki yerini açıklanması, Köktürk Yazıtları'nın temel düşüncesini belirlenmesi, Köktürk Yazıtları içeriğinin yorumlanması, Köktürk Yazıtları'nın dil ve anlatım özelliklerini açıklanması gibi kazanımlara yer verilir (MEB, 2015, s. 83-85).

2011 Yılı Türk Dili ve Edebiyatı Öğretim Programında Köktürk Yazıtları

2011 yılı Türk dili ve edebiyatı programı, 2005 yılının programının devamı niteliğinde olup ana çerçevesi itibarıyla bir değişikliğe uğramamıştır. Dolayısıyla 2011 programında da Köktürk Yazıtları önemli bir yer tutar. Program kapsamında Köktürk Yazıtları'na ilişkin kazanımlar onuncu sınıfın 1. Ünitesi olan Tarih İçinde Türk Edebiyatı'nın ilk kısmı olan "Edebiyat Tarihi" ile onuncu sınıfın 2. Ünitesi olan Destan Dönemi Türk Edebiyatının 2. Kısmı olan Yazılı Edebiyat (Köktürk Yazıtları, Uygur Metinleri) konu başlığı altında ele alınmıştır (MEB, 2015, s. 40, 46).

2015 Yılı Türk Dili ve Edebiyatı Öğretim Programında Köktürk Yazıtları

2015 yılında yayımlanan dil ve edebiyat programında "Türk edebiyatı" dersi ile "dil ve anlatım" dersleri yeniden "Türk dili ve edebiyatı" dersi çatısı altında birleştirilir. Bu durum karşısında öğretim programında tekrar değişikliğe gidilir.

2015 programında Köktürk Yazıtları, 11. sınıf 2. dönemde işlenmesi planlanan "söylev" konusunun içinde "türün dünya ve Türk edebiyatındaki ilk örneklerine değinilir, bir söylev örneği olarak Köktürk Yazıtları'ndan bir bölüm incelenir." (MEB, 2015, s. 74) şeklinde sadece bir cümleyle yer bulur. 2005 ve 2011 öğretim programlarında geniş bir şekilde yer verilen Köktürk Yazıtları'nın 2015 öğretim programında "söylev" türünün içine sıkıştırıldığı görülmektedir.

2017 Yılı Türk Dili ve Edebiyatı Öğretim Programında Köktürk Yazıtları

2017 yılında dil ve edebiyat dersi için hazırlanan yeni programda Köktürk Yazıtları'na 12. sınıf 7. ünitenin konusu olan "söylev (nutuk)" türünün işlenmesi sürecinde yer verilir. Bu yer verilme ayrıntılı olmayıp "İslamiyet'in kabulünden önceki

söylev örneği Kök Türk Kitabeleri'nden seçilir." (MEB, 2017, s. 68) biçimde bir ifadeden ibarettir.

2018 Yılı Türk Dili ve Edebiyatı Öğretim Programında Köktürk Yazıtları

2018 yılında yayımlanan ortaöğretim Türk dili ve edebiyatı programı, 2017 yılı programıyla benzer niteliktedir. 2018 programında da Köktürk Yazıtları 12. sınıf 7. ünitenin konusu olan "söylev (nutuk)" türü bölümde değerlendirilir (MEB, 2018, s. 63). Programda yazıtlardan seçilecek metinle ilgili detaylı bir açıklama bulunmamaktadır.

Sonuç

Türk tarihi, kültürü ve edebiyatı açısından eşsiz bir hazine olan Köktürk Yazıtları; Türkçenin bilinen ilk yazılı belgesi hüviyetindedir. Bu belgenin taşıdığı değeri yeni nesillere ayrıntılı bir şekilde anlatmak ve aktarmak millî bir vazifedir. Öğretim programları, bu anlatma ve aktarma faaliyetinin somutlaştırılması yönünden önemli bir işleve sahiptir. Bu bilinç doğrultusunda Cumhuriyet'in ilanından sonra program geliştirme çabalarında bir hızlanmanın olduğu görülmektedir. Yeni rejimle birlikte yeni programlar eşliğinde yeni nesillerin yetiştirilmesi amaçlanır. Bu noktada ders programlarının içerikleri, hedefleri, ilkeleri, yöntemleri gündeme gelir.

Cumhuriyet Dönemi'nin ilk Türk dili ve edebiyatı öğretim programı 1924 yılına aittir. Programda dersin adı "Türkçe" olarak geçmektedir. 1924 programında Köktürk Yazıtları ile Köktürk alfabesine de yer verilir. Halk nezdinde fazla bilinmeyen sadece ilgili çevrelerce tanınan Köktürk Yazıtları'nın Cumhuriyet Dönemi'nin ilk Türk dili ve edebiyatı programına alınması dikkate değerdir.

Türk dili ve edebiyatı programının 1927'deki düzenlemiş içeriğinde Köktürk Yazıtları'na doğrudan isim olarak yer verilmez.

1929'deki Türk dili ve edebiyatı programı olan 1 Kasım 1928'deki Harf İnkılabından sonra yayınlanan kapsamlı ilk program olma özelliği taşımaktadır. 1929 program metninde Köktürk Yazıtları'na doğrudan yer verilmemiştir.

1934 ve 1938'de yıllarında yayımlanan programlarda Köktürk Yazıtları'na isim olarak rastlanmamaktadır.

Türk dili ve edebiyatının 1950'de yayınlanan programında, Köktürk Yazıtları'nın doğrudan ele alındığını görmekteyiz. Türkçenin on iki yüzyıl önceki hâline öğrencilerin dikkatinin çekileceği belirtilen programda; yazıtların dil, sanat ve tarih bakımından değeri üzerinden ayrıntıya girilmeden bilgi verileceği vurgulanır.

1954, 1957 ve 1960 programlarında Köktürk Yazıtları, "İslâmlıktan önceki Türk edebiyatı: Oğuzname'den ve Orhun yazıtlarından seçilmiş parçalar." biçiminde bir cümleyle yer bulur.

Türk dili ve edebiyatı öğretim programının 1976'da yayınlanan metni, önceki yıllarda yayınlanan diğer program metinlerinden kısmen daha ayrıntılıdır. "İslamiyet'ten Önceki Devir" maddesi içinde Tonyukuk Abidesi'ne isim olarak da olsa yer verilir. Lise 2. sınıf programında ise Köktürk Yazıtları, "Hikâye Tarzında Yazılmış Eserler" başlığında değerlendirilir.

Köktürk Yazıtları 1992'deki programda lise 2. Sınıfın "Edebiyat" dersi içeriğinde ele alınmıştır. "Türk Edebiyatında Devirler" ana başlığı "İslamiyet Öncesi Türk Edebiyatı" alt başlığının "Yazılı Eserler" kısmında "Köktürk Kitabeleri (Metinleri)" yer bulmuştur.

2005 ve 2011 yılında yayımlanan Türk dili ve edebiyatı öğretim programlarında, Köktürk Yazıtları'na hak ettiği değer verilir. Kazanımlar, beceriler, etkinlikler ve açıklamalar kapsamında yazıtlar geniş bir biçimde işlenir.

2015 yılında, "Türk edebiyatı" ile "dil ve anlatım" derslerinin tekrar "Türk dili ve edebiyatı" dersi şeklinde birleştirilmesi üzerine öğretim programında da değişikliğe gidilmiştir. Bu değişiklik neticesinde Köktürk Yazıtları'na "söylev" türünün içinde bir yöntem ve teknik sunulmadan yer verilmiştir.

2017 ve 2018 programlarında da yazıtlar 2015 programında olduğu gibi yine "söylev" türü içinde kısaca yer almıştır.

Netice olarak Türk tarihi, Türk dili, Türk kültürü açısından zengin bir içeriğe ve derinliğe sahip Köktürk Yazıtları'nın Cumhuriyet'ten günümüze kadar olan süreçte hazırlanan dil ve edebiyat öğretim programlarında hak ettiği ölçüde ele alınıp değerlendirilmediği görülmektedir. Genç nesillerin dil ve tarih şuurunu edinmelerinde, millî kimlik kazanmalarında önemli bir rol üstleneceğini düşündüğümüz Köktürk Yazıtları'na sahanın uzmanları tarafından hazırlanacak yeni dil ve edebiyat programlarında, farklı boyutlarıyla yer verilmesi isabetli bir karar olacaktır.

Extended Abstract

The Köktürk Inscriptions are tombstones created during the II Köktürk Khaganate in the VIII century. Köktürk Inscriptions, which contain important information about the Turkish language, Turkish folklore, Turkish belief system, Turkish mythology, Turkish military system and Turkish state administration, are the oldest known written document of Turkish history, culture and literature. Inscriptions are the most valuable works of Turkish language, Turkish culture and Turkish history, both materially and spiritually. Köktürk Inscriptions, which are the first text in which the name Turk is mentioned, are also a unique treasure that provides the formation of our national identity.

Every society strives to raise its new generations within a certain plan and system. States, through educational institutions, tend to code and educate the entire society within the framework of their own ideological principles and to spread the symbols and icons arising from their own ideological structure to the society. The Ministry of National Education should also take into account the curriculum in terms of values education in order to contribute to the education of students at the desired level in terms of historical and national values. In this context, Köktürk Inscriptions, which have a unique historical and national value for the Turkish nation, have a very important place.

Within the framework of this understanding, it is seen that Köktürk Inscriptions were included in the language and literature teaching programs prepared in 1924 with the declaration of the Republic. The inclusion of these inscriptions with a national

structure in the first language and literature program of the Republican Era is noteworthy in that it reflects the aims and objectives of the new regime. There is no direct statement about Köktürk Inscriptions in the Turkish language and literature curriculum published in 1927. When the 1929 program is examined on the axis of Köktürk Inscriptions, the inscriptions are not included directly as in the 1927 program. The 1934 program had a similar structure to the 1929 program, and the Köktürk Inscriptions were not directly discussed in this program. The Turkish language and literature curriculum of 1938 is a repetition of 1934. There is no section or statement about Köktürk Inscriptions in this program. With the 1949-1950 academic year, high school years were increased to four years.

This situation brings changes and regulations in the curriculum. In the program published in 1950, Köktürk Inscriptions were mentioned under the title of “reading skills” in the second grades of high school. When the four-year education period applied in high schools was reduced to three years starting from the 1954-1955 academic year, the curriculum was also changed. Köktürk Inscriptions were evaluated in the 1954 Turkish language and literature program, although not in detail. The language and literature curriculum, which came into force in 1957, is an improved version of the previous programs. In this program, Köktürk Inscriptions were discussed. In the high school language and literature program published in 1960, Köktürk Inscriptions were superficially included in the language and literature program of 1957.

With the program published in 1976, the “Turkish language and literature” course was divided into two: “Turkish language” and “Turkish literature”. Köktürk Inscriptions were handled with a more national understanding in the 1976 program compared to other programs. The program has completely changed with the introduction of the course pass and credit system in secondary education institutions since 1991-1992. When we examined the 1992 program from the Köktürk Inscriptions department, the inscriptions were discussed, although not comprehensively. Following the extension of secondary education to four years, a new language and literature program was prepared in 2005, in line with the conditions and needs of the day. Turkish language and literature course is organized as two separate courses: “Turkish Literature” and “Language and Expression”. The 2005 program is the most detailed program of the Republican Era in terms of Köktürk Inscriptions. The 2011 Turkish language and literature program is a continuation of the 2005 program and has not undergone any changes in terms of its main framework.

Therefore, Köktürk Inscriptions have an important place in the 2011 program. In the language and literature program published in 2015, the Turkish literature” course and the “language and expression” courses are combined again under the umbrella of the “Turkish language and literature” course. In this situation, the curriculum is changed again. In the 2015 curriculum of Köktürk Inscriptions, it was squeezed into the “discourse” genre. In the secondary education Turkish language and literature programs published in 2017 and 2018, Köktürk Inscriptions are again evaluated in the “speech” type section. It is seen that Köktürk Inscriptions, which have a rich content

and depth in terms of Turkish history, Turkish language and Turkish culture, have not been addressed and evaluated to the extent they deserve in the language and literature teaching programs prepared from the Republic to the present day.

Kaynakça

- Çelik, T. (2018). Türkiye’de 1924-2017 arası dil ve edebiyat dersi öğretim programlarına bakış. *Journal of Turkish Studies*, Volume 13 Issue 4, 245-274. doi: <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.13019>
- Çetin, H. (2001). Devlet, ideoloji ve eğitim. *Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 25, No: 2. 201-211. Erişim adresi: <https://kutuphane.dogus.edu.tr/mvt/pdf.php>. Erişim tarihi: 14.10.2022.
- Dursunoğlu, H. (2006). Cumhuriyetin ilanından günümüze Türkçe ve edebiyat öğretiminin orta öğretimdeki tarihî gelişimi. *Milli Eğitim Dergisi*, 34 (169), 0-0. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/tr/pub/milliegitim/issue/36938/422336>. Erişim tarihi: 15.10.2022.
- Ergin, M. (2011). *Orhun abideleri*. İstanbul: Boğaziçi Yayınları.
- Maarif Vekâleti (1340-a). *Lise birinci devre müfredat programı*. İstanbul: Matbaa-i Âmire.
- Maarif Vekâleti (1340-b). *Liselerin ikinci devre müfredat programı*. İstanbul: Matbaa-i Âmire.
- Maarif Vekâleti (1340-c). *Lise müfredat programları esbâb-ı mûcibe lâiyhası*. İstanbul: Matbaa-i Âmire.
- Maarif Vekâleti (1927). *1340 Tarihli orta mektep ve lise müfredat programlarına zeyl*. İstanbul: Devlet Matbaası.
- Maarif Vekâleti (1929). *Orta mektep ve liselerin Türkçe müfredat programı*. Ankara: Yeni Gün Matbaası.
- Maarif Vekâleti (1934). *Lise müfredat programı*. Ankara: Maarif Basımevi.
- Maarif Vekâleti (1938). *Lise müfredat programı*. Ankara: Maarif Basımevi.
- Maarif Vekâleti (1956). *Lise müfredat programı*. Ankara: Maarif Basımevi.
- Maarif Vekâleti. (1960). *Lise müfredat programı*. Ankara: Maarif Basımevi.
- MEB (1950). *Tebliğler Dergisi*. C. 12, S. 571.
- MEB (1954). *Tebliğler dergisi*. C. 17, S. 816.
- MEB (1957). *Tebliğler Dergisi*. C. 20, S. 976.
- MEB (1976). *Tebliğler Dergisi*. C. 39, S. 1901.
- MEB (1992). *Tebliğler Dergisi*, C.55, S. 2363.
- MEB (1992). *Tebliğler Dergisi*. C. 55, S. 2370.
- MEB (2005). *Türk edebiyatı dersi öğretim programı ve kılavuzu (9-12. Sınıflar)*. Ankara: Millî Eğitim Bakanlığı Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı.
- MEB (2011). *Ortaöğretim Türk edebiyatı dersi 9, 10, 11 ve 12. sınıflar öğretim programı*. Ankara: Millî Eğitim Bakanlığı Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı.
- MEB. (2015). *Ortaöğretim Türk edebiyatı dersi (9, 10, 11 ve 12. Sınıflar) öğretim programı*. Ankara: Millî Eğitim Bakanlığı Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı.
- MEB.(2017). *Ortaöğretim Türk dili ve edebiyatı dersi öğretim programı*. Ankara: Millî Eğitim Bakanlığı Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı.
- MEB. (2018). *Ortaöğretim Türk edebiyatı dersi (9, 10, 11 ve 12. Sınıflar) öğretim programı*. Ankara: Millî Eğitim Bakanlığı Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı.
- Şimşek, U. & Küçük, B. & Topkaya, Y., (2012). Cumhuriyet dönemi eğitim politikalarının ideolojik temelleri. *Turkish Studies-International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume 7/4, Fall, 2809-2823. doi: <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.4212>.
- Tekin, T. (2006). *Orhon yazıtları*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.